

VÝCHOVA K OBČANSTVÍ V NÍZKOPRAHOVÝCH KLUBECH PRO MLÁDEŽ

CITIZENSHIP EDUCATION IN YOUTH CLUBS

Miroslav Kappl

***Abstract:** The aim of the paper is to present concept of British authors T. Jeffs and M. Smith that highlights the importance of citizenship education in youth clubs.*

The paper describes the theoretical basis of this concept, furthermore its specific conception of youth work, which is focused on citizenship education, which aims to strengthen social capital of civic communities.

The scientific aim of this paper is to bring the findings of Smith and Jeffs on positive impact of informal methods and methods of social work with communities in the field of youth work.

The paper describes some characteristics of Jeffs's and Smith's methods of community work and informal education methods, which are commonly used in the field of citizenship education in youth clubs.

The strength of the social capital of the Czech society is weakening. In this situation Jeffs's and Smith's concept of citizenship education can be inspiring for Czech youth work.

***Keywords:** Citizenship education, Youth clubs, Social capital, Community work, Informal education.*

Úvod

Cílem příspěvku je představit v diskursu české sociální práce s mládeží koncept britských autorů Tonyho Jeffse a Marka Smitha, kteří upozorňují na důležitost výchovy k občanství v práci s mladými lidmi v prostředí nízkoprahových zařízení a klubů pro mládež³. Příspěvek je tedy určen především těm, kteří v klubech pro mládež pracují, těm, kdo tuto činnost teoreticky reflektují, a samozřejmě i těm, kdo mohou politicky tuto činnost ovlivňovat, čili všem, kdo mají právo do diskursu sociální práce v nízkoprahových klubech vstupovat.

Důvodem volby tohoto tématu je absence konceptů tohoto typu v diskursu české sociální práce. V situaci, kdy některé výzkumy upozorňují na nízké míry sociálního kapitálu v české společnosti (např. Legatum Institute, 2013), se práce s mládeží v nízkoprahových zařízeních zaměřuje stále na socioterapeutické, poradenské

---

³ Toto poněkud neurčitě označení institucí, zaměřených na práci s mládeží (a jeho další v textu užití variace), bylo zvoleno záměrně. Důvodem toho je, že prezentovaný koncept se týká nejen sociálních služeb nízkoprahových zařízení pro děti a mládež, ale i dalších neformálních institucí, zaměřených na neorganizovanou mládež, jako jsou v našich podmínkách např. otevřené kluby, komunitní centra či salesiánská střediska, kde se taktéž lze potkat se sociální prací, vykonávanou kvalifikovanými odborníky.

a volnočasové aktivity. Zaměření na komunitní práci či neformální vzdělávání, jejichž užívání by bylo takovéto situací adekvátní, je v diskursu české sociální práce s mládeží spíše výjimkou.⁴

Úvodní část textu nabízí stručné vymezení oborového kontextu, ve kterém se výchova k občanství v klubech pro mládež realizuje. Další část textu popisuje koncept sociálního kapitálu, z jehož teoretické perspektivy Jeffs a Smith na výchovu mládeže k občanství nahlíží. Poslední část příspěvku stručně popisuje některé Jeffsovy a Smithovy charakteristiky metody komunitní práce a metody neformálního vzdělávání, které jsou při výchově k občanství v klubovém prostředí nízkoprahových zařízení pro mládež běžně užívány.

1 Oborový kontext výchovy k občanství v klubech pro mládež

Klíčovým pojmem Jeffsova a Smithova konceptu je **výchova k občanství**. Podle dokumentů UNESCO představuje výchova k občanství jakékoliv „*vzdělávání jedinců od raného dětství, aby se naučili kriticky myslet a stali se osvícenými občany, kteří se podílejí na rozhodnutích, týkajících se jejich společnosti*“. (UNESCO, 1998, 2010) Takováto výchova k občanství by měla mít tři hlavní cíle: 1) vzdělávat lidi k občanství a lidským právům skrze pochopení základních principů a způsobů fungování příslušných institucí; 2) dovést lidi k získání schopnosti činit úsudky a kriticky myslet; 3) dovést vychovávané jedince k získání pocitu individuální a společné (a později společenské) odpovědnosti. (UNESCO, 1998, 2010) Nejdůležitějšími tématy, na které by výchova k občanství v praxi měla být zaměřena, jsou: 1) „*vztahy mezi jednotlivci a společností: individuální a kolektivní svobody a odmítání jakéhokoli druhu diskriminace*“; 2) „*vztahy mezi občany a vládou: čili téma toho, jak se podílí na demokracii a organizaci státu*“; 3) „*vztahy mezi občany a demokratický život*“; a 4) „*odpovědnost jednotlivce a občana v mezinárodním společenství*“. (UNESCO, 1998, 2010)

Výchova k občanství by dle doporučení dokumentů UNESCO měla prostupovat praxi školního vzdělávání, a to především v podobě „*živé demokratické kultury*“. Je zřejmé, že není možné vychovávat žáky a studenty k aktivnímu občanství, pokud se nepodaří zavést *demokracii* jako způsob řešení každodenních záležitostí do života škol a zůstává pouze ve fázi deklarované zásady. Pokud školní zařízení mají vést své žáky a studenty k aktivnímu občanství, musí jim principy a zásady demokratického fungování veřejných institucí zprostředkovat nejen přednáškami, ale i skrze určitou přímou zkušenost, a to reálným uplatňováním demokratického rozhodování na školách, kdy by žáci a studenti mohli vyjadřovat svá stanoviska. (UNESCO, 1998, 2010)

UNESCO proto doporučuje ve školních zařízeních zřizovat určité „*řídící panely*“, kde jsou zastoupeni žáci, pracovníci i další subjekty, ve kterých zástupci žáků mohou vyjadřovat své názory a v nichž jsou rozhodnutí přijímána na základě skupinových

---

⁴ I když těchto výjimek je v současné době nemalé množství, v diskursu české sociální práce s mládeží zatím nebyly zkušenosti s komunitní prací v této branži důrazně reflektovány. Nicméně lze zachytit zkušenosti s komunitní prací přímo v NZDM (Novák, Škodová, Štefková, 2013; Macková, 2013), v otevřených klubech (Macková, 2013), i tradičně v salesiánských střediscích (která jsou u nás ovšem oproti dalším typům zařízení pro mládež méně zastoupena). (SDB, 2013)

rozhodování přítomných - mladých lidí i dospělých. Zastoupení žáků v těchto orgánech by samozřejmě mělo být dosaženo prostřednictvím otevřeného volebního systému, který by měl být stejně transparentní, jako všechny další demokratické systémy hodné toho jména. Když tento systém demokratické participace žáků na řízení školy funguje, posiluje se tím přirozeně zájem dětí a dospívajících o aktivní občanství. (UNESCO, 1998, 2010)

Smith a Jeffs se domnívají, že na výchově k občanství by se měly podílet nejen standardní školní zařízení, ale i volnočasová zařízení, včetně neformálních klubů pro mládež. (Jeffs, 2005; Smith, 2001b) V našich podmínkách se v těchto nízkoprahových klubech a zařízeních často setkávají obory **sociální práce** a **sociální pedagogiky**, obdobně jako v mnoha dalších evropských zemích. (Smith, 2009) S ohledem na to, že ne vždy znají sociální pracovníci a sociální pedagogové základní charakteristiky oborů svých kolegů, následující odstavce ve stručnosti představí oba tyto obory, včetně jejich nejvýznamnějších shod a rozdílů.

Podle Janebové a Bartákové (2002) je společným objektem zájmu obou oborů „*člověk a společnost*“ (či také „*člověk ve společnosti*“). K tomuto objektu se metody obou oborů vztahují, nicméně každá svým jedinečným způsobem. Sociální práce jako praktická věda ve vztahu k tomuto objektu „*usiluje prostřednictvím procesů pomoci a kontroly o dosažení sociální změny jednotlivce, skupiny nebo komunity, kteří se ocitli v nepříznivé sociální situaci, tak, aby tito fungovali v souladu s normami a hodnotami dané společnosti*“. (Bartáková a Janebová, 2002, s. 63-64) Sociální pedagogika ve vztahu ke zvolenému objektu je vědou, která se „*zabývá zkoumáním sociálních aspektů výchovy a to v interakci výchovy s prostředím v rovině jednak preventivní, kde se podílí na utváření zdravého způsobu života populace a v rovině profylaxe, kde jsou objektem jejího zájmu potenciálně deviantně jednající jedinci*“. (Baláž in Bartáková a Janebová, 2002, s. 64)

Z výše uvedených definic je zřejmé, že v praxi často pracují zástupci obou oborů se společnými klienty a že se jejich činnost nějakým způsobem dotýká hodnot a norem společnosti. V tomto kontextu je proto i určitě nutné reflektovat, jakých dílčích cílů chtějí dosahovat pracovníci obou profesních zaměření při práci na osobních cílech jejich společných klientů. V té nejjobecnější rovině lze říci, že sociální pedagogové se zaměřují na dosažení změny osobnosti (především v rovině jí zastávaných hodnot a norem), zatímco sociální pracovníci se více soustřeďují na změnu jednání osob. (Bartáková, Janebová, 2002) Sociální pedagogika tedy vychovává jedince k určitým hodnotám a postojům, zatímco sociální práce v rámci poradenství či socioterapie učí své klienty určitým kompetencím, které jim umožňují fungovat v rámci hodnotového systému a norem určitého společenství.

2 Koncept sociálního kapitálu jako teoretická perspektiva výchovy k občanství

Jeffsovo a Smithovo pojetí výchovy mládeže k občanství v klubech pro mládež se opírá o koncept sociálního kapitálu. To je teoretická perspektiva, ze které oba autoři nahlíží na cíle a prostředky klubové práce, zaměřené na posílení občanského vědomí a občanských kompetencí mladých lidí v určitých místních společenstvích.

Na samotnou problematiku sociálního kapitálu nahlíží z pohledu amerického politologa Roberta Putnama, který ve společenských vědách vzbudil velký ohlas svými výzkumy sociálního kapitálu v USA, v jejichž závěrech popisoval souvislost mezi ztrátami sociálního kapitálu v americké společnosti a krizí demokracie. (Putnam, 1995) Obdobný fenomén lze podle Jeffse a Smitha vyzorovat i v dalších západních společnostech, a proto navrhuji v branži klubové práce s mládeží opětovně zavést určité prvky výchovy k občanství, jakožto prostředku posílení sociálního kapitálu občanských komunit. (Jeffs a Smith, 2002)

Z různých Putnamových definičních popisů sociálního kapitálu si Jeffs a Smith vybírají ten, který sociální kapitál prezentuje jako určité sociální sítě lidí, sdílejících určité hodnoty a normy (včetně norem reciprocity) a ochotných aktivizovat se ve prospěch ostatních. (Putnam in Smith, 2001b) Charakteristické pro tyto sítě je, že svojí strukturou prostupují napříč všemi vrstvami společnosti a při určité hustotě a síle zvyšují schopnost jejich členů pozitivně ovlivňovat podmínky jejich života. (Putnam in Smith, 2001b) Jak ukazují výzkumy Putnama a jeho následovníků, síla občanské společnosti se může pozitivně projevovat v mnoha oblastech společenského života. Ukazuje se, že v lokalitách, jejichž komunity disponují vysokou mírou sociálního kapitálu, bývají čistší veřejné prostory, bezpečnější ulice, harmoničtější rasové vztahy, fungující školství, nižší míra sebevražd teenagerů, přátelštější sousedské vztahy, a to bez ohledu na ekonomické bohatství těchto lokalit. (Dokonce se lze naopak domnívat, že posilování sociálního kapitálu komunity vede v určitých případech ke stabilitě a určité prosperitě lokální ekonomiky.) Nepřekvapí proto ani skutečnost, že mezi další pozitivní důsledky existence silného sociálního kapitálu patří i lepší zdravotní stav obyvatelstva. Podle všeho platí, že více propojená společnost, kde lidé jsou zapojeni do různých občanských sítí a zažívají v nich určité pocity sounáležitosti, snižuje míru stresu, kterému jsme všichni v moderní společnosti vystaveni, což má na kvalitu našich životů mocný vliv. (Putnam, 1995; Smith, 2001b). Nicméně o tyto výhody, které sebou silný sociální kapitál společnosti přináší, můžeme přijít, pokud o tento kapitál nebudeme cíleně pečovat.

Smith a Jeffs se spolu s Putnamem domnívají, že důležitým aspektem problematiky sociálního kapitálu je jeho reprodukce v podmínkách moderní společnosti, čili téma propojení sociálního kapitálu různých generací v určitém lokálním společenství (např. na úrovni obce, kraje nebo státu), neboť je zřejmé, že bez jejich funkčního propojení nemůže občanská společnost v případě určité problémové situace efektivně jednat. Na to by měly reagovat i koncepce výchovy k občanství v nízkoprahových klubech pro mládež, mezi jejíž základní cíle by mělo patřit udržení určité mezigenerační kontinuity občanského života určitého společenství a posílení soudržnosti celé místní komunity. (Jeffs, 2005; Smith, 2001b)

3 Společenské zdůvodnění výchovy k občanství v klubech pro mládež z perspektivy konceptu sociálního kapitálu

Výchova k občanství mladých generací je téma, které se dle Marka Smitha a Tonnyho Jeffse objevuje konstantně ve všech podobách práce s mládeží (kdy i její absence se stává důležitým tématem), a to od dob jejího vzniku. Proč bychom měli věnovat svoji pozornost výchově mládeže k občanství a demokracii

i v současnosti, vysvětlují oba tito autoři s odvoláním na výše zmíněné výzkumy sociálního kapitálu Roberta Putnama a řadu dalších výzkumů tohoto typu, které prokazují určitý úpadek sociálního kapitálu celých komunit a jistý nezáměr mladých lidí o politický život jejich společenství. (Putnam, 1995; Smith, 2001b) Oba tito autoři se společně s Putnamem domnívají, že tyto jevy spolu navzájem souvisí a konstatují, že s každou další generací je znát určitý úbytek sociálního kapitálu různých typů společenství. To bohužel podle nich vede často k úpadku nejrůznějších alternativních forem občanské angažovanosti napříč všemi generacemi společenství, což má zřejmé důsledky: znechucení a stále více pasivní občané se dobrovolně vzdávají určitých možností, jak ovlivňovat politiku svých zastupitelských orgánů a stávají se tak nadále stále více pasivními v případech, kdy jejich zastupitelé evidentně nehájí místní zájmy, ale např. zájmy velkých korporací, privatizujících veřejné statky. Podle Jeffse a Smitha se stále více ukazuje, že bez schopnosti celých komunit spolupracovat na celospolečenských řešeních určitých kritických politických situací nemůže demokracie jako způsob vlády a správy věcí veřejných fungovat. Domnívají se, že východiskem z takovéto situace je opětovné osvojení si kompetence asociovat se do nejrůznějších typů společenství, posilovat tak společný sociální kapitál občanské společnosti a uplatnit ho v případech potřeby hájení některých oprávněných veřejných zájmů, i proti vůli vládnoucích politických elit, pokud nerespektují převládající nesouhlasný názor veřejnosti. (Jeffs, 2005; Smith, 1996, 2006, 2013)

To je dle Jeffse a Smitha situace, která má navíc tendenci se zhoršovat. Nějaký posun nelze totiž očekávat ani od současné mladé generace. Pokud v minulosti často platilo, že se různá hnutí mládeže stávala určitou pokrokovou silou ve společnosti, dnes se můžeme odůvodněně domnívat, že toto už nemusí být pravda. Přiklon mladých generací k jednoznačně konzumnímu a stále více individualizovanému stylu života, odehrávajícího se převážně v prostoru vymezeném mediálním a spotřebitelským průmyslem, může představovat důležitou překážku toho, aby se příslušníci různých generací začali asociovat v nejrůznějších komunitních společenstvích. Jeffs a Smith dokonce tvrdí, že tyto neoficiální občanské struktury jsou již nyní v znatelném úpadku, protože v nich stále více a více absentují mladí lidé a s početním úbytkem ztrácejí i sílu ovlivňovat veřejné mínění. (Jeffs, 2005; Jeffs a Smith, 2001b) Oba tito autoři vyvozují z této situace závěr, že je zapotřebí pozměnit přístup společnosti vůči práci s mládeží, která byla v posledních letech postupně stále více jednostranně zaměřována na prevenci sociálně patologického chování klientů, a to na úkor jiných standardních činností, mezi které dříve patřila výchova k demokratickému občanství. (Jeffs, 2005; Smith, 2001b)

Podle Jeffse a Smitha je tedy zapotřebí posílit občanské kompetence mladých lidí, čili zvrátit tu situaci, kdy se dle nejrůznějších typů výzkumů mladí lidé zajímají o politiku jen minimálně, a jejich obeznámenost s politickými teoriemi (i s každodenním politickým děním v zemi či v lokální komunitě) je taktéž mnohdy v alarmující míře povrchní. Ukazuje se, že stále méně mladých lidí čte noviny a odborné knížky, či alespoň sleduje televizní noviny v hlavním vysílacím čase. Znepokojující jsou taktéž i zjištění, že zapojení mladých lidí do místních společenských aktivit je taktéž na daleko nižší úrovni, než tomu bylo v minulosti. To vše dokresluje výsledky výzkumů volného času mládeže, podle kterých mladí lidé dnes

tráví více času o samotě, sledováním televize či brouzdáním po internetu, než ve škole, s rodiči či s přáteli. (Jeffs, 2005; Jeffs a Smith, 2002)

Jeffs a Smith se domnívají, že je možné tuto situaci ještě zvrátit, a to návratem k některým tradičním postupům výchovy k demokratickému občanství, které nalezneme jak v oboru sociální práce, tak i v oboru sociální pedagogiky. Metody těchto oborů, jako je neformální vzdělávání či sociální práce s komunitou, jsou podle nich stále nedoceňovanými a přitom zásadními metodami praktické výchovy k občanství mládeže. Tvrdí, že výše popsané stávající formální postupy institucionálně podporovaných mládežnických forem samosprávy na školách všeho typu jsou k ničemu, nejsou-li jejich členové v každodenní intenzivní komunikaci s těmi, které formálně zastupují, a jsou prakticky jen pouhými statisty v rozhodování formálních organizací, v nichž mají prosazovat a hájit zájmy svých vrstevníků. Bez jejich zapojení je ovšem tato praxe formální výchovy často pouhou pseudodemokracií. Podle Jeffse a Smitha se ukazuje, že pokud příslušníci mladé generace, navštěvující nejrůznější formální instituce, nejsou spojeni určitým pocitem příslušnosti k určitému komunitnímu společenství, a neosvojili si dostatečně určité kompetence k vedení demokratické diskuse, tak stěží nalezneme nějaké východisko z takovéto situace. (Jeffs, 2005)

Jeffs a Smith prosazují názor, že k získání těchto komunikačních kompetencí můžou stále dobře napomoci kluby pro mládež, které se mohou opět proměnit v místa, kde se mladí členové komunity zapojují do úkolu vzdělávání sebe sama. (Brew in Smith, 2001b) I dnes se kluby pro mládež mohou stát prostředím, které mladým lidem umožní získávat zážitky demokratického rozhodování o svých záležitostech. Miniaturní, ale živé demokracie v klubovém prostředí pěstují v mladých lidech občanské kompetence, bez kterých (jak tvrdí Jeffs a Smith) jen stěží může vzniknout v určitém společenství nějaký sociální kapitál, využitelný ve společných akcích celé občanské komunity. (Jeffs, 2005)

4 Výchova k občanství a demokracii v praxi sociální práce a sociální pedagogiky

Jak již bylo uvedeno, mezi oficiálně užívané odborné postupy práce s mládeží vždy patřila sociální práce a sociální pedagogika. Oba tyto obory mohou být ve výchově k občanství velmi užitečné, a to prostřednictvím metod, které patří mezi jejich klasické a osvědčené postupy a jsou využitelné při práci na rozvoji občanských ctností a občanských kompetencí mladých členů komunity, které jsou zásadním předpokladem jejich integrace do občanských struktur širšího společenství. V případě oboru sociální pedagogiky se jedná především o **neformální vzdělávání**, v oboru sociální práce je to **sociální práce s komunitou**.

Za pomoci těchto metod klubové i terénní programy již v minulosti vytvářely a pěstovaly určité prostředí, ve kterém se mladí lidé mohli potkávat, komunikovat, realizovat některé své osobní či skupinové projekty, ale i vyjadřovat se k aktuálním a závažným celospolečenským otázkám a diskutovat o nich. Tento úkol mohou plnit i dnes. Následující odstavce ve stručnosti shrnují některé principy a postupy, které by

se měly v klubové (příp. i terénní) práci s mládeží objevovat, aby byly úspěšně využity všechny možnosti výchovy mládeže k občanství a demokracii.

4.1 Sociální práce s komunitou

Komunitní práce je jednou z hlavních metod sociální práce. Obecně ji můžeme definovat jako určitý proces, kdy sociální pracovníci pomáhají určité cílové komunitě dospět k tomu, aby o sobě rozhodovala sama. (Kappl, 2009) V prostředí nízkoprahových klubů pro mládež se tento uvedený zásadní prvek komunitní práce objevuje vždy při prosazování principu, aby se mladí lidé, tvořící v rámci klubového prostředí určitou komunitu, podíleli na správě tohoto prostoru a prostřednictvím toho se tak učili skupinově demokratickým způsobům rozhodování o komunitních či celospolečenských záležitostech. (Brew in Smith, 2001b) Tento princip zůstává vždy stejný, ať již se pracuje se stále nezformovanou skupinou návštěvníků klubu, s členy lokálních scén některých rozšířenějších subkulturních hnutí mládeže, anebo s příslušníky určité nespécifické lokální subkultury mládeže. Účast na samosprávě klubu, zahrnující nutně určité skupinové diskuse, je ve všech těchto případech pro mládež z určité lokální komunity praktickou ukázkou výchovy k demokracii a občanství, kterou si lze jen obtížně představit ve formálních institucích, které mladí lidé navštěvují, a kterou nelze ani plně nahradit neosobními a nezávaznými diskusemi mladých lidí na internetových sociálních sítích.

V konkrétních případech může správa prostorů klubu zpravidla znamenat právo mladých návštěvníků podílet se na jeho podobě (např. na jeho výzdobě, hudební kulise apod.), na tvorbě pravidel jeho chodu, a stejně tak i na jeho programu (např. pravidelné akce typu neoficiálního filmového klubu, či různé výchovně vzdělávací akce, vycházející vstříc přáním a potřebám samotných klientů apod.). Ať již se jedná o některé uvedené oblasti spolusprávy klubového prostředí či jiné, důležité je, že faktická účast na správě klubu potom zároveň posiluje kompetence mladých návštěvníků nízkoprahového zařízení k organizování a realizaci jejich vlastních projektů mimo prostory a zázemí klubu, ať se jedná o akce spojené s životem jejich preferované subkulturní komunity anebo čistě o jejich soukromé projekty. V každém případě jsou to velmi důležité postupy, které v komunitě mohou posloužit při vyvolávání či znovuobjevování spolčovacího života, neboť tyto projekty pomáhají mladým lidem vytvářet takové události a společenství, kde se spolu mohou setkávat příslušníci několika generací. Díky těmto společenským aktivitám se příslušníci mladé generace mohou lépe začleňovat do debat o věcech místní komunity, a díky tomu je komunita v případě potřeby i více schopna se semknout a být ve svém jednání úspěšná.

Kluby pro mládež by se dle Jeffse a Smitha samozřejmě neměly ani bránit tomu, aby v místním společenství pomáhaly vytvářet určité komunikační platformy, kde se mohou setkávat příslušníci různých generací a vést spolu maximálně symetrický rozhovor o některých záležitostech celé komunity. V případě, že příslušníci mladé generace mají potřebu vyjádřit se k některým z nich a diskutovat o nich i na více formální úrovni s oficiálními zástupci komunity, měli by pracovníci klubů pro mládež vždy usilovat o to, aby ve všech jednáních o těchto záležitostech zůstalo zachováno právo příslušníků komunity mládeže participovat na jejich výstupech, a aby v závěru

těchto jednání mezi přítomnými účastníky komunikace pokud možno vždy převládá určitý pocit společenství. (Smith, 1996; Smith, 2001a)

Tyto cíle samozřejmě kladou na pracovníky klubů vysoké nároky. Vedle obvyklých kompetencí by měli disponovat ve svém působení určitou „autenticitou“. Z jejich chování by mělo být znát, že cíl posílení participace mladé generace na rozhodování o záležitostech celého společenství, které se příslušníků této generace taktéž přímo či nepřímo týkají, není jen jakýmsi formálním principem jejich profesionálního působení, ale i jejich osobním občanským zájmem. V souladu s tím pracovníci zaujímají ke klientům spíše méně formální partnerský přístup, aniž by ovšem působili nepřirozeně. Měli by disponovat určitou zralostí a schopností rozvíjet dobré a uspokojující mezilidské vztahy, jejichž prostřednictvím umí posilovat kompetence svých partnerů. V těchto vztazích by měli umět podněcovat mládež z komunity k ochotě kriticky myslet, prostřednictvím symetrického partnerského dialogu. (Smith, 2001b) Pokud jsou v tom úspěšní, zprostředkovávají tak mladým příslušníkům určitého místního společenství zkušenost, že komunikace mezi jednotlivými generacemi mohou mít i jiný charakter, než pouze instruktivní a hodnotící. Povzbuzují je tak k tomu, aby se sami angažovali v místních občanských strukturách, čímž se zároveň posiluje sociální kapitál celého společenství. (Jeffs, 2005)

4.2 Neformální vzdělávání ve výchově k občanství

Paralelně s komunitní prací s mladými lidmi z místní komunity by měla v klubech probíhat sociálně pedagogická činnost, zaměřená na posilování těch jejich čností a komunikačních kompetencí, které jsou nezbytně nutné pro jejich další aktivní občanský život. V tomto kontextu Smith a Jeffs prosazují metodu neformálního vzdělávání jako vhodnou pro klubové prostředí nízkoprahových zařízení pro mládež, neboť postrádá některé „protivné“ znaky formálního školního vzdělávání a více se přibližuje procesům přirozeného učení se novým znalostem a dovednostem, které je motivováno pouze osobními zájmy učících se. Neformální vzdělávání oproti formálnímu vzdělávání tedy spíše reaguje na spontánní potřeby mladých lidí učit se řešit či rozvíjet své vědění o určitých tématech, se kterými se setkávají ve svých životech, a to prostřednictvím partnerské komunikace, tvorbou různých zážitků a rozšiřováním zkušeností. Jeho účelem je dle Smitha a Jeffse kultivace komunity, propojování lidí a vytváření takových vztahů, které vedou k rozvoji místního společenství. (Jeffs a Smith, 1997, 2005, 2011).

Pracovníci klubů pro mládež by proto měli vždy vnímat jako cíl svých aktivit výchovu mladých lidí k občanství a neměli by se bát vstupovat do takových aktivit, jejichž prostřednictvím dokážou povzbudit zájem mladých lidí o politiku. Bez tohoto momentu si lze jen obtížně představit dosažení smyslu konceptu občanství v praxi, a taktéž jakéhokoliv smysluplného rozvoje místního společenství. Neformální vzdělávání by v klubech pro mládež mělo proto směřovat k naplnění těchto záměrů: učinit politiku pro mladé lidi zajímavější, srozumitelnější a přijatelnější. Stejně tak ale musí pracovníci klubu umět jednat s politiky a úředníky, aby lépe reagovali na potřeby a zájmy mladých lidí. V souvislosti s tím by pracovníci ve spolupráci s mladými lidmi z komunity měli umět úspěšně nacházet nové příležitosti a cesty k tomu, jak umožnit

mladým lidem jako občanům s určitými právy vstupovat různými způsoby do politických procesů. (White, Bruce a Ritchie in Jeffs, 2005)

To by mělo probíhat ruku v ruce s výše načrtnutým pojetím určité samosprávy klubu a určité samosprávy záležitostí místních komunit mládeže, které jeho prostory navštěvují a v jisté míře se s ním ztotožňují. Pracovníci nízkoprahových zařízení by měli iniciovat v prostorách klubu tvorbu určitých diskusních skupin, ve kterých se můžou probírat různá témata, jako je např. zdravý životní styl, partnerské a rodinné vztahy, životní prostředí, aktuální společenské otázky (např. rasismus, genderové otázky, ageismus, náboženská tolerance), záležitosti místní komunity apod. Některá z těchto témat se objevují v osnovách formálního vzdělávání, nicméně je zde důležitý rozdíl v tom ohledu, že užívání neformálního vzdělávání v klubovém prostředí vede ke vzniku určité skupiny lidí, kteří mohou jako rovnocenní partneři sdílet své zážitky a názory, což je posouvá k určité názorové vyzrálosti více, než prostředí formálních vzdělávacích skupin. (Jeffs a Smith 1997, 2005, 2012)

Při realizaci výše uvedených záměrů a vzdělávacích aktivit je možno používat mnoho různých postupů z praxe. Některé příklady ze skandinávských klubů, které se od těchto modelů klubové práce nikdy neodklonily a dále je rozvíjely, uvádí ve svých příspěvcích např. Lisbeth Lindström. (2012a,b,c)

Neobvyklou aktivitou neformálního vzdělávání není tvorba diskusních fór, probíhajících v prostorách klubu, v jejichž rámci mají mladí lidé možnost potkat se s místními politiky a pokládat jim otázky či předkládat své návrhy či požadavky. Osobní kontakt a možnost moderovaných diskusí s politiky dávají mladým lidem příležitost nahlédnout do toho, jak jejich zastupitelé chápou svoji službu veřejnosti a jak jsou schopni obhájit svá stanoviska k určitým veřejným otázkám. Více z nich potom rozpozná i svůj současný či budoucí vliv a odpovědnost za věci komunity i celé společnosti. (Lindström, 2012b)

Stejně tak patří k aktivitám klubů pro mládež vytváření a spravování internetových diskusních fór, která dnes patří mezi důležité možnosti poskytování zpětné vazby politikům. I když je internet většinou jejich uživatelů používán jako prostředek a zdroj zábavy (stahování hudby, filmů, pornografie, sdílení osobních strastí a radostí na sociálních sítích apod.), ukazuje se, že může výrazně napomoci ovlivnit politické rozhodování na místní úrovni. Zkušenosti z poslední doby ukazují, že internet umožňuje různými způsoby mobilizovat významně velké počty lidí, které politici na místní úrovni berou už celkem vážně. (Lindström, 2012c)

Mezi aktivity neformální výchovy k občanství ve skandinávských klubech standardně patří i určitá zprostředkovatelská činnost pracovníků, kteří se snaží propojit nejrozličnější projekty spolupracujících subkultur mládeže či jednotlivých klientů s grantovými prostředky, nabízenými lokálními úřady. Většinou se jedná o akce kulturního či sportovního charakteru (koncerty, divadelní představení, natočení hudebního CD či filmu, netradiční sportovní představení apod.), nicméně důležité je, že skrze tyto projekty mohou mladí lidé zároveň komunikovat o svých hodnotách a životním stylu. Dalším pozitivním účinkem je i posílení kompetence mladých lidí organizovat se za určitým cílem, při využití všech dostupných akceptovatelných prostředků. (Lindström, 2012c)

Praxe neformálních pedagogů může samozřejmě stát i na jiných aktivitách, než těch výše uvedených. Pokud je jejich užívání vždy zacílené na vytvoření takového klubového prostředí, které umožňuje kultivaci občanských postojů mladých návštěvníků z místní komunity, lze mluvit o výchově k občanství, která je ovšem efektivní, neboť sebou přináší posílení sociálního kapitálu celých komunit. Podle Jeffse a Smitha jde jen o to, nezaměřovat svoji pozornost pouze na stále více specializované poradenství, zaměřené na řešení problémů individuálních klientů, či na rozšiřování nabídky předpřipravených volnočasových aktivit, ale aktivně se připravit na pravděpodobnou společenskou objednávku, směřující k určitému *revivalu* společenstvího života v komunitě, kdy je úloha těchto klubů pro mládež zatím nenahraditelná.

Závěr

Cílem příspěvku bylo představit v diskursu české sociální práce s mládeží koncept britských autorů Tonyho Jeffse a Marka Smitha, kteří volají po posílení těch aktivit v nízkoprahových klubech pro mládež, které směřují k rozvoji občanského vědomí a občanských kompetencí mladých lidí v místních společenstvích. Důvodem volby tohoto tématu je evidentní (a již dlouhodobě statisticky zachytitelné) postupné oslabování sociálního kapitálu naší současné společnosti, na které naše kluby pro mládež nenabízí žádnou výraznou odpověď. Tento příspěvek nabídl určité možnosti, jak mohou účastníci diskursu sociální práce s mládeží u nás nahlížet na tuto situaci (z perspektivy Putnamova pojetí konceptu sociálního kapitálu), a jak se pracovníci s mládeží mohou angažovat v nápravě tohoto stavu v kontextu našich zařízení (prostřednictvím komunitní práce a neformálního vzdělávání).

V příspěvku byly představeny některé postupy, užívané ve skandinávské sociální práci s mládeží, které mohou být inspirativní i v naší praxi. Nicméně je zřejmé, že pokud koncept výchovy dětí a mládeže k občanství skutečně získá širší podporu v diskursu sociální práce s mládeží u nás, bude nutno, aby naše kluby pro mládež byly schopny navrhovat určité projekty, které budou funkční i v našich podmínkách. Toho by se neměly zaleknout, přestože nejsou k dispozici nějaké formalizované osnovy a plány pro tento typ práce (jako např. v případě odborného poradenství). To je dle Jeffse a Smitha vždy základní charakteristikou situací, ve kterých jsou vybrané metody komunitní práce i neformálního vzdělávání užívány. Důležitější je, aby pracovníci klubů byli schopni neustále reflektovat hodnoty, které má jejich práce posilovat: „práce pro blaho všech“, „respekt jedinečné hodnoty a důstojnosti každé lidské bytosti“, „dialog“, „rovnost a spravedlnost“, „demokracie a aktivní zapojení lidí v řešení otázek, které ovlivňují jejich životy“. (Jeffs a Smith, 1997, 2005, 2012) Budou-li schopni tyto hodnoty dostat do dialogu s mladými lidmi z komunity a zároveň s tím i do praktického výkonu spolusprávy klubového prostředí, je vysoká naděje, že se jim podaří pomoci většímu počtu lidí z komunity, aby se mohli podílet na jejím společenském životě. To je reálný cíl, pokud je v kontinuálním vývoji všech komunit přítomna podpora dospívajících lidí, aby postupně získávali určité praktické kompetence budoucího občana, které jsou přenositelné do prostředí občanských sdružení i do prostředí demokratických politických stran, které si vzájemně mohou být kompetentními partnery při rozhodování o veřejných záležitostech. Na tom všem

můžou kluby pro děti a mládež výrazným způsobem participovat, a je pravděpodobné, že můžou tímto směrem ovlivnit občanské kompetence mladých lidí daleko více, než co umožňují formální postupy oficiálního vzdělávacího systému.

Poděkování

Uvedená vědecká stat' vznikla v rámci výzkumného úkolu podpořeného projektem CZ.1.07/2.3.00/20.0209 Rozvoj a podpora multidisciplinárního vědeckovýzkumného týmu pro studium současné rodiny na Univerzitě Hradec Králové.

Reference

JANEBOVÁ, R., BARTÁKOVÁ, A. Sociální práce a sociální pedagogika v kontextu teorie a praxe: symbionti nebo konkurenti? In: VÍTKOVÁ, M. (ed.) Socialia 2001: Sociální práce a ostatní společenskovední disciplíny. 1. vydání. Hradec Králové: 2002, s. 63-69. ISBN 80-7041-113-9.

JEFFS, T. Citizenship, Youth work, Democratic renewal. 2005. [cit. 2013-12-28]. Dostupné na WWW: <<http://infed.org/mobi/citizenship-youth-work-and-democratic-renewal/>>.

JEFFS, T., SMITH, M. Individualization and youth work. 2002. [cit. 2013-12-28]. Dostupné na WWW: <http://www.infed.org/archives/e-texts/individualization_and_youth_work.htm>.

JEFFS, T., SMITH, M. What is informal education? 1997, 2005, 2012. [cit. 2013-12-28]. Dostupné na WWW: <<http://infed.org/mobi/what-is-informal-education/>>.

KAPPL, M. Konstruktivismus v sociální práci s komunitou. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009. 66 s. ISBN 978-80-7041-767-6.

MACKOVÁ, J. Perspektivy vývoje nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v ČR. Hradec Králové, 2013. 69 s. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, Katedra sociální pedagogiky. Ved. práce Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D.

NOVÁK, M., ŠKODOVÁ, J. ŠTEFKOVÁ, I. Komunitní terénní program – rozjezd. 2013. [cit. 2013-12-28]. Dostupné na WWW: <<http://www.streetwork.cz/images/stories/CAS/Vzdelavani/konference2013/sbornik13/19.pdf>>.

LEGATUM INSTITUTE. Legatum Prosperity Index. 2013. [cit. 2013-12-28]. Dostupné na WWW: <<https://docs.google.com/spreadsheets/ccc?key=0AonYZs4MzlZbdGJTOTHJN25UTXJlcEZmNk91QnQ5b0E#gid=7>>.

LINDSTRÖM, L. I Learn Nothing! - Voices of Visitors at Youth Clubs in Sweden. In Journal of Education and Learning, 2012a, roč. 1, č. 1, s. 84-98. [cit. 2013-12-28]. Dostupné na WWW: <<http://www.ccsenet.org/journal/index.php/jel/article/view/16898>>.

LINDSTRÖM, L. The Story of the Youth Club. In International Journal of Humanities and Social Science, 2012b, roč. 2, č. 6, s. 32-39. [cit. 2013-12-28]. Dostupné

na WWW: <http://www.ijhssnet.com/journals/Vol_2_No_6_Special_Issue_March_2012/3.pdf>.

LINDSTRÖM, L. Youth, Participation, Leisure and Citizenship. In *The Open Social Science Journal*, 2012c, roč. 5, s. 1-14. [cit. 2013-12-28]. Dostupné na WWW: <<http://benthamsience.com/open/tosscij/articles/V005/1TOSSCIJ.pdf>>.

PUTNAM, R. Bowling Alone: America's Declining Social Capital. 1995. [cit. 2013-12-28]. Dostupné na WWW: <<http://xroads.virginia.edu/~HYPER/DETOC/assoc/bowling.html/>>.

SDB - SALESIÁNI DONA BOSKA. Střediska, Základní charakteristika činností salesiánského střediska a salesiánského klubu mládeže. 2013. [cit. 2013-12-28]. Dostupné na WWW: <<http://www.sdb.cz/co-delame/strediska/>>.

SMITH, M. „Social pedagogy“ in the encyclopaedia of informal education. 2009. [cit. 2013-12-28]. Dostupné na WWW: <<http://infed.org/mobi/social-pedagogy-the-development-of-theory-and-practice/>>.

SMITH, M. Transforming youth work. 2001a. [cit. 2013-12-28]. Dostupné na WWW: <<http://www.infed.org/youthwork/transforming.htm>>.

SMITH, M. „What is community development?“, the encyclopaedia of informal education. 1996, 2006, 2013. [cit. 2013-12-28]. Dostupné na WWW: <<http://infed.org/mobi/what-is-community-development/>>.

SMITH, M. Young people, informal education and association. 2001b. [cit. 2013-12-28]. Dostupné na WWW: <<http://www.infed.org/youthwork/ypandassoc.htm>>.

UNESCO. Citizenship education for the 21st century. 1998, 2010. [cit. 2013-12-28]. Dostupné na WWW: <http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_b/interact/mod07task03/appendix.htm>.

Kontaktní adresa

Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D.

Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce

Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové

E-mail: miroslav.kappl@uhk.cz

Tel. číslo: (+420) 49 333 1317

Přijato: 01. 01. 2014

Recenzováno: 07. 02. 2014, 28. 02. 2014

Schváleno: 22. 04. 2014